Вперше я його побачив на операційному столі. Він лежав із розрізаним геть черевом і злегка кректав, розглядаючи свої кишки. Два хірурги, батько й син, стояли по обидва боки столу і зшивали його міцним дротом. Молодий хірург увесь час перетягав хворого на свій бік: у нього були дужчі од батькових руки.

Потім ми лежали поруч на ліжках і спостерігали одне одного. "Ну, юноша,— прошепотів він мені,— хай воно сказиться". І замовк на дві доби, видихаючи наркоз, гикаючи страшно й глибоко, не дозволяючи собі прохопитися стогоном. Тільки очі світилися, як у вовка. Обличчя його було жорстоке від шрамів.

"Хай воно сказиться,— мовив за кілька днів,— це вже другий раз колупають. Восени вирізали мені шлунок. Залишили якийсь капшучок — доброму козакові й на табаку не вистачить. Сміху було, як у цирку. Ковтнеш дві ложки борщу — ситий по зав'язку, а за годину — знову давай обідати. Потім поїхав на хлібозаготівлі. Дорога погана, сніг глибокий, коні пристали, ішов тридцять кілометрів пішки, шви на животі розійшлися, рушниками ув'язувався, як цариця корсетом. Питаєш — чого я не сказав про хворобу? Ну, сидить собі молодий хлопець, виписує наряди, світова революція у нього на воображенії, а я, старий партизан, перед ним проситимуся?!"

Вдруге я зустрів цього романтика в степу. Він лежав осторонь на якомусь горбку і плакав, припадаючи до землі. Округ нього був степ і далекі постаті колгоспників, трактори, комбайни. Ми з шофером одвернулися й перечекали. Потім він сам підійшов до нас. Ми поїхали далі втрьох.

"Отам був у мене бій,— сказав він похмуро,— загинув Мірошниченко, герой над героями. Значить, нада поставить там Сергія Івановича Мірошниченка, а під ним гада-махновця1 у об'ятії з Петлюрою2, наш

Серьога рубає їх клинком, у мене є іменно той самий клинок,— на бугрі під байраком там щоб і стояв".

Він підозріло глянув на нас: "Ти, може, з мене смішки робиш? Жити нада серцем, і щоб наші герої стояли бронзові —скрізь на місцях своєї кончини". Він байдуже обвів очима неоглядний степ. "Зібрав собі кілька фактів і записок, можу й плани пустити, і пошлю їх самому Клименту Єфремовичу 3 або Будьонному 4 — нехай дають команду". Зупинив машину і зліз. Порубане його обличчя, не зігріте пристрастю, знову робилося жорстоким.

Втретє я зустрів його у рибальському колгоспі, де він був за кашовара. Зробив вигляд, наче мене зовсім не знає. На північному сході купчились хмари. Море байдуже хлюпало об шаланди. Кашовар мовчки порався коло вогню.

"От, хай воно сказиться,— сказав він мені тихо, коли шаланди повідпливали в море,— контра наша ще не вся виздихала! Оце я одного зустрів, для цього й у кашовари пішов,— п'ятнадцять років, притаївшися, сидить. Та я до нього докопаюсь,— то шлунок мій вирізано, а серце моє при мені!"

Це була

1935

1 ...гада-махновця...— Махновець — учасник анархо-куркульсько-селянського руху на Півдні України в 1918—1921 рр., очолюваного одним із ватажків дрібнобуржуазної контрреволюції Махном Нестором Івановичем (1889—1934). Махно тричі укладав угоду з радянським командуванням про спільні дії проти білогвардійщини та іноземних інтервентів, але кожного— разу зраджував. 1921 р. втік за кордон.

2 Петлюра Симон Васильович (1879—1926) — один з верховодів буржуазно-націоналістичної контрреволюції і керівників Центральної ради (1917) та Директорії (1918), лідер Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП). В 1920 р. емігрував за кордон.

3 Ворошилов Климент Єфремович (1881—1969) — радянський державний, партійний і військовий діяч, Маршал Радянського Союзу (1935), двічі Герой Радянського Союзу, Герой Соціалістичної Праці. Учасник трьох російських революцій. Один з організаторів і керівників Червоної Армії, герой громадянської війни. Під час Великої Вітчизняної війни член Державного Комітету Оборони. В 1953—1960 рр. Голова Президії Верховної Ради СРСР; член ЦК КПРС у 1966—1969 рр.

4Будьонний Семен Михайлович (1883—1973) — Маршал Радянського Союзу (1935), тричі Герой Радянського Союзу, герой громадянської війни, командував легендарною 1-ю Кінною армією. Був першим заступником наркома оборони СРСР. В період Великої Вітчизняної війни— головнокомандуючий військами Південно-Західного і Північно-Кавказького напрямів, займав інші відповідальні пости. Член Президії Верховної Ради СРСР у 1938—1973 рр.